

історико-культурного наследія семьи Раевских, на сессии Кировоградского областного совета 24 ноября 2006 года было принято решение о создании Историко-архитектурного заповедника семьи Раевских в Александровском районе Кировоградской области, а в 2009 году принята программа его развития, которая предусматривает создание на бывшей территории усадебного дома Раевских в Болтышке парковую зону, восстановление беседки на берегу пруда, строительство часовни и установку памятного знака, посвященного семье Раевских.

Новые данные по истории имения помогут уточнить границы заповедной территории и места расположения планируемых памятных знаков в Болтышской части Заповедника семьи Раевских. Таким образом история имения, пусть и с некоторым перерывом, продолжается, но уже на новом, государственном уровне.

ІСТОЧНИКИ І ЛІТЕРАТУРА

1. Головкин Ф. Двор и царствование Павла I. Портреты, воспоминания. – М., 2003. – 479 с.
2. Мариновский Ю., Удовик И. Российское дворянство на территории нынешней Черкасщины с конца XVIII ст. Пушкинское кольцо. – Ч.1. – Черкассы, 2010. – С. 202 – 222.
3. Врангель Л.С. Семья Раевских. Образы минувшего века. – Париж, 1955. – 75 с.
4. Архив Раевских. – Т. IV. – СПб., 1912. – 726 с.
5. Похилевич Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – Белая Церковь, 2005. – 641 с.
6. ГАКО в г. Киев. – Ф. 2. – Оп. 3. – Д. 3011.
7. Русская Старина. – Т. I. – СПб., 1870. – 589 с.
8. Пушкин А.С. Сочинения. – Т. 8. – СПб., 1906. – 410 с.
9. Архив Раевских. – Т. I. – СПб., 1908. – 575 с.
10. ГАЧО в г. Черкассы. – Ф. 817. – Оп. 2. – Д. 45а.
11. Архив Раевских. – Т. II. – СПб., 1909. – 667 с.
12. Тхоржевский С. Высокая лестница. – Л., 1978. – 272 с.
13. Давыдов Д. Замечания на некрологию Н.Н. Раевского. – М., 1832. – 89 с.
14. ГАЧО в г. Черкассы. – КМФ №29.
15. ГАЧО в г. Черкассы. – Ф. 420. – Оп. 1. – Д. 1589.
16. ГАКО в г. Киев. – Ф. 486. – Оп. 5. – Д. 499.
17. Архив Раевских. – Т. VI (корректурa). – СПб. 1918. – 173 с.
18. ЦГИАК в г. Киев. – Ф. 830. – Оп. 1. – Д. 104 (МКФ).

ВЕДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бухаров Вадим Геннадьевич – с 2002 года председатель фонда им. Н.Н. Раевского, инициатор создания, а затем и директор в 2006 – 2009 гг. Историко-архитектурного заповедника семьи Раевских.

Научные интересы: историко-культурное наследие семьи Раевских в контексте мировой истории XIX – XX вв., и его современное международное значение.

УДК 94 (47+57) : 394

КОЛИШНІ ОФІЦЕРИ В КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ 20-Х РОКІВ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОЛТАВЩИНИ)

Оксана ДЕЛІЯ (Полтава)

Аналізуються окремі аспекти повсякденного життя колишніх представників офіцерського корпусу старої та білої армій в умовах радянської дійсності 20-х років.

Ключові слова: радянська дійсність, соціальна політика, представники соціальних еліт, історія повсякденності.

Проанализированы отдельные аспекты повседневной жизни бывших представителей офицерского корпуса старой и белой армий в условиях советской действительности 20-х годов

Ключевые слова: советская действительность, социальная политика, представители социальных элит, история повседневности.

The some aspects of everyday life of former representatives of officer corps by old and white armies in the conditions of soviet reality of 20th are analysed in the article.

Keywords: soviet reality, social politics, representatives of social elites, history of everyday life.

Сучасний поступ українського суспільства, реформування важливих галузей громадського життя неможливі без вивчення й урахування досвіду власного історичного минулого. У той же час модерний розвиток історичної науки, нагромадження нових історичних знань вимагають від дослідників застосування нових методологічних підходів до історіописання, зокрема, провідні

вітчизняні науковці (О. Удод) наголошують на необхідності позбавлення від полону марксистської історіографії та актуальності сьогоденних історичних досліджень, в основу яких покладений людиноцентричний підхід [1]. Саме пересічна людина, її світосприйняття й повсякденний світ, відображення навколишньої реальності через призму досвіду окремого індивіда стає перспективним напрямом досліджень у рамках нового історіографічного дискурсу.

Звернення до історії радянського періоду, повсякденного буття українського радянського суспільства у 20 – 30-ті роки стали предметом наукового інтересу зарубіжних та вітчизняних дослідників. Повсякденність як об'єкт історичного дослідження, теоретико-методологічні аспекти повсякденного життя розглядалась у працях О. Баннікової, О. Удода, О. Коляструк та багатьох інших. Формування системи обліку неблагонадійних елементів у 20 – 30-х роках стало предметом наукових студій Р. Подкура, С. Ляковської, С. Білоконя. Стосовно нашої проблематики слід відзначити серію монографічних видань колективу науковців Інституту історії України “З історії повсякденного життя в Україні”.

Попри вагомій напрацюванні у сфері вивчення історії повсякденності українського радянського суспільства у 20 – 30-ті роки, розкриття структур та змісту буденного існування пересічного радянського громадянина в перші роки більшовицької влади, повсякденне життя представників колишніх соціальних еліт у постреволуційний період висвітлено фрагментарно та потребує подальшого вивчення.

Зважаючи на стан наукової розробки теми, метою нашого дослідження є аналіз окремих аспектів державної соціальної політики у 20-ті роки щодо представників колишнього офіцерського корпусу та повсякденні практики останніх в умовах радянської дійсності 20-х років.

Основні постулати соціальної політики стосовно “експлуататорського класу” були сформульовані більшовицькими ідеологами задовго до перемоги революції та встановлення радянської влади й з часом знайшли своє втілення в конституційних нормах 1919 року. Прийняття Конституції УРСР офіційно закріпило класовий принцип державної соціальної політики та започаткувало новий етап реалізації останньої.

Ідея класової боротьби передбачала не тільки розшарування суспільства, але й об'єднання сил пролетаріату проти спільного ворога – “класу експлуататорів”, котрий мав право власності на засоби виробництва. Цю “історичну несправедливість” і мали б виправити подальші кроки соціальної політики держави [2].

У перші роки встановлення радянської влади на українських землях принцип егалітаризму співіснував з консервативною стратифікаційною політикою, сповненою дискримінаційних засобів стосовно до власників. Представники колишніх дореволюційних еліт потрапили до найнижчих прошарків нового суспільства. Піддані повній соціальній маргіналізації за минуле, соціальне походження, колишні офіцери поповнювали ряди “позбавленців”, безробітних та інших декласованих елементів. Їхні діти ставали молоддю без соціальних перспектив. Новостворені механізми розпізнавання “свій – чужий” встановленням ідентичності, системи анкетувань тощо ще більше виштовхували “колишніх” на узбіччя суспільного поступу [3].

Закінчення громадянської війни та загрозлива перспектива війни із Польщею загострили проблему мобілізації до лав Червоної армії. Якщо чоловік призовного віку не був у червоноармійській шинелі, поставало питання про рід занять і місце його перебування під час громадянської війни.

Двадцятирічний житель м. Ромни Селівон Д.Л., колишній прапорщик царської армії, котрий безхитрісно сподівався, що служба у місцевому земельному відділі звільняє його від мобілізації до Червоної армії, 1920 р. рішенням ревтрибуналу отримав вирок – вища міра покарання за дезертирство та приховування офіцерського звання. Від смерті юнака врятували лише численні прохання від різних установ та жителів міста [4]. І подібні приклади можна помножити.

Слід відзначити, що в перші роки існування радянської влади на українських землях більшовики, прагматично усвідомлюючи потребу у фахівцях для функціонування радянського державного механізму та армії, дослухалися до думки пролетарської громадськості. Маємо не один приклад врятованого суспільною думкою односельців, колег, сусідів життя представника офіцерського корпусу.

На думку дослідників, одразу після закінчення громадянської війни винятково репресивні заходи щодо колишнього офіцера на українських землях мали ймовірніше поодинокий, ніж

масовий характер. Проте складні повоєнні долі значної кількості колишніх офіцерів царської армії змушують сумніватись у настільки оптимістичному сценарії. Характерним явищем цього періоду стала майже необмежена влада Надзвичайної комісії та її структурних підрозділів.

Трагічно склалася доля дворянина, поручика царської армії, жителя міста Кременчук Володимира Володимировича Карташова, який був затриманий відділенням Особливого відділу ВНК при 3-й стрілецькій дивізії 4-ї армії у місті Алушта. Під час служби в рядах Збройних сил Півдня Росії участі в бойових діях не брав, з 2 січня по 16 травня 1920 р. захворів на тиф та був звільнений зі служби. Із встановленням більшовицької влади був заарештований. Проте слідчий у процесі дізнання висловив сумніви щодо тривалості хвороби та припустив, що в цей час підслідний міг служити в інших військах. Постановою Особливого відділу ВНК В.В. Карташову призначена вища міра покарання [5].

Схожим було двадцятисемирічне життя Миколи Миколайовича Семенюти, поручика Білої армії, жителя Гадяцького повіту Полтавської губернії. Разом із частинами білих, що відступали, він був евакуйований до Севастополя, у травні 1920 року отримав призначення в місто Генічеськ, та дорогою захворів на тиф і його евакуйовали до Феодосії. Із приходом більшовицької влади разом із групою офіцерів був заарештований та засуджений до вищої міри покарання. Під час розстрілу отримав поранення голови. Рішенням “особливої трійки” від 1 квітня 1921 року був знову засуджений до вищої міри покарання за втечу із місця розстрілу [6].

У контексті вищенаведеного абсолютно припустимим видається той факт, що значущим регулятором тогочасної соціальної поведінки стало масове прагнення представників соціальних еліт дореволюційного українського суспільства, у тому числі й значної частини колишнього офіцера, усілякими способами уникнути ярлика “соціально чужого елемента”. Оскільки лівова частина пересічних представників офіцерського корпусу, за даними звіту військового представника комісії з обліку командного складу запасу П. Зефірова, “...не служившие ни в белой, ни в Красной Армии, а проживавшие на территории белых и всю гражданскую войну работавшие по своей мирной профессии в качестве учителя, агронома или же на железной дороге. Внешний вид и психология лиц этой категории, применяя к ним старую военную терминологию, – совершенно “гражданские”. О военной службе они вспоминать не любят, а свой офицерский чин искренно считают за неприятную случайность, так как в военное училище они попали исключительно благодаря своему общему образованию. Теперь они с головой погрузились в свою специальность, ею горячо интересуются, военное же дело совершенно позабывали и к изучению его желания не обнаруживают” [7].

Проте проведена широкомасштабна роз’яснювальна-пропагандистська кампанія із метою долучити широки загал до справи виявлення “колишніх”, “буржуїв” та “прихвостів” виявилася надзвичайно плідною. Підсилена в постреволюційному українському радянському суспільстві гострота сприйняття подій, виникла криза цінностей, що опинилася на нічийному культурному полі, стали благодатним ґрунтом для розквіту донощицтва. До послуг більшовицьких органів із пошуку та виявлення класових ворогів було “недремне око” цивільних шукачів соціальної справедливості [8].

Так, 1921 р. завідувач відділом Полтавського повітового виконавчого комітету Сосновський зустрів на одній із вулиць м. Полтава свого “...бывшего соученика по второклассной школе Андрея Городчанина, который во время империалистической войны был офицером...” [9, арк. 4]. Останній, представившись Горяновим, намагався втекти. Проте, як особа “...довольно темная, безусловно белогвардеец... очевидно имеющий целый ряд конспиративных квартир...” [10, арк.6], був затриманий ГубНК до встановлення особистості.

У ході розслідування було з’ясовано, що колишній підпоручик денікінської армії, а нині – працівник промислової губміліції, Городчанин Андрій Олексійович, уродженець с. Абазівка Полтавського повіту, під час перебування в польському полоні втратив усі документи. Як військовополонений, отримав документи від Червоного Хреста, де замість прізвища Городчанин, помилково отримав прізвище Горянов. Вступ на службу до міліції вимагав легалізації документів за місцем проживання. У той же час А.О. Городчанин розумів, що поява його під іншим прізвищем у рідному селі, спровокує зайві питання. Найкращим виходом із цього становища, на думку підслідного, була легалізація документів у Полтаві, де його ніхто не знав.

Незважаючи на всі намагання, “справедлива революційна відплата” у вигляді 5 років концтаборів за приховування офіцерського звання та службу в денікінській армії, все ж таки “наздогнала” невдачливого А.О. Городчанина (Горянова).

Заохочувана владою, неослабна виказувальна активність пересічних громадян змушує бути напоготові навіть тих представників офіцерського корпусу старої армії, які намагалися просунутись у новому радянському суспільстві на “законних” підставах та не мати “білих плям” у біографічних даних. Наведемо один із таких доносів як важливе свідчення атмосфери постреволуційного часу, від жителя Полтави, котрий відрекомендувався як: “Рабочий. Комунист” (мова та орфографія оригіналу). “Товарищи ... сообщаю вам что недалеко биля мене на Познанской улице в доме №4 скрывается деникинский офицер. Щоб його пиймать треба йти в первую хвирточку бо яка заперта и днем и ночью. Лучше всего прийти к стемна, бо днем утече, а ночью тоже утече пока достукаетесь. Вын такой пузатый высокий” [11, арк.92].

Лише вісім викликаних свідків, котрі не підтвердили службу в денікінській армії фігуранта анонімного звернення, колишнього прапорщика царської армії, жителя м. Полтава, Михайла Максимовича Колеснікова, врятували його від маховика більшовицьких репресій.

Елементом дискримінаційної політики щодо офіцерів старої та білої армії можна назвати формування жорсткої системи обліку. На думку С. Ляковської, реєстрація цієї категорії осіб була особливо прискіпливою та централізованою. Значна частина колишніх офіцерів, які не перебували в лавах РСЧА, передували на обліку губернських реєстраційно-статистичних частин надзвичайних комісій [12]. Так, 1920 року зміст окремо створеної анкети для реєстрації “бывших офицеров и участников белых армий” визначали 40 питань щодо походження, соціального статусу, роду занять, місця служби, царських нагород тощо.

Порушення термінів реєстрації з будь-яких причин мали доволі серйозні наслідки. Звичайним вироком для порушників терміну реєстрації ставало ув’язнення на невизначений час до концентраційних таборів, офіційно створених епохою “червоного терору”.

1921 р. ув’язнення до концтабору (табору примусових робіт) до кінця громадянської війни за порушення терміну реєстрації отримав колишній прапорщик Андрій Петрович Тарасевич. Хворий на тиф, він фізично не зміг з’явитися на реєстрацію. Не допомогли 22-річному юнаку й клопотання батька полтавського священика Петра Івановича Тарасевича [13].

Про те, як арешт впливав та змінював психологію представників офіцерського корпусу, свідчить звернення 62 ув’язнених офіцерів до громадськості, оприлюднене на шпальтах газети “Комунист” у серпні 1920 р.: “Мы заключенные в концентрационном лагере за службу у белых, как-то: офицеры, солдаты ... обращаются с заявлением: “не секрет и не тайна, что большинство из нас по своему сословному происхождению бывшие крестьяне, мещане, городской интеллигентный пролетариат”. И только наше случайное благодаря войне образование в военных училищах, школах прапорщиков и т. п. дало некоторое основание причислять нас к числу реакционеров.... водите в наше положение – поймите нас и не бросайте камень...”. Потому просим дать нам возможность быть полезными и равными гражданами...”.

Отже, класовий принцип, покладений в основу постреволуційного етапу більшовицької соціальної політики обумовив тотальну соціальну маргіналізацію значної частини представників колишнього офіцерського корпусу, назавжди знищивши внутрішньогрупову єдність цього соціального прошарку, а згодом і сам соціально-культурний феномен царського офіцерства. До повсякденних практик колишніх офіцерів в умовах радянської дійсності увійшла практика приховування офіцерського звання, пошук стратегій співіснування з новою владою, постійне доведення лояльності до політичного режиму [14].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Удод О. Історія повсякденності як методологічна проблема. За людинознавчу історію України (про актуальність історії повсякденності) / Удод Олександр: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.ua>
2. Федоров Алексей. Социальная политика октября. Классовый подход к регулированию социальных отношений ранне-советского города (октябрь 1917 – март 1921) / Федоров А.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://actualhistory.ru>
3. Делія О. В. “Позбавленці” в контексті радянської соціальної політики 1920 – 1930-х років / Оксана Делія // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 71 (4). – С.157–161.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). – Ф 1. – Оп.1. – Спр. 42. – Арк. Арк.73 –73 зв.

5. Відкритий електронний архів СБУ в Полтавській області. – Спр. 18717 Особого отдела ВЧК отделения при 3-й стрелковой дивизии 4 армии : По обвинению Карташева Владимира офицера армии Врангеля. – 10 арк.
6. Відкритий електронний архів СБУ в Полтавській області. – Спр. 18686 Особого отдела ВЧК отделения при 3-й стрелковой дивизии 4 армии : По обвинению гр. Семенютина Николая Николаевича. – 18 арк.
7. Зефилов П. Начсостава запаса, как он есть. / П. Зефилов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eugend.livejournal.com>
8. Нерар Франсуа-Ксавье. Пять процентов правды. Разоблачение и доносительство в сталинском СССР (1928–1941) / Ф. Нерар. – М. : РОССПЭН, 2011. – 398 с.
9. Відкритий електронний архів СБУ в Полтавській області. – Спр. 19064. – Арк. 4.
10. Там само. Арк.6.
11. Відкритий електронний архів СБУ в Полтавській області. – Спр. 28777 Полтгубчк: Дело по обвинению Колесникова Михаила Максимовича. – 138 арк.
12. Ляковська С. Обліки “політично-неблагонадійного елемента” органами ВНК-ДПУ-ОГПУ: історичний аспект / С. Ляковська // З архіву ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.– К., 2010. – Випуск 1 (34). – С.22–52.
13. Відкритий електронний архів СБУ в Полтавській області. – Спр. 18032 По обвинению гр. Тарасевича Андрея Петровича в службе в белой армии. – 10 арк.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). – Ф 1. – Оп.1. – Спр. 66. – Арк. 295.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Делія Оксана Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці ВНЗУ “Полтавський університет економіки і торгівлі”.

Наукові інтереси: проблеми історії повсякденності у 20 – 30-х роках ХХ ст.

УДК 341(34.03+091)

ПРО ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБИ ЗАБОРОНИ НА ВІДЧУЖЕННЯ ЗНАМЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ М. ЄЛИСАВЕТГРАДА В НІМЕЧЧИНІ

Олександр КУЛЬТЕНКО (Кіровоград)

Стаття присвячена висвітленню феномену реституції в методології правознавства. Автор намагається впорядковувати вітчизняне законодавство щодо реституції, здійснюючи його порівняльний аналіз із аналогами в Німеччині. У висновку запропоновано заходи для здійснення процедури реституції Знаменської церкви.

Ключові слова: відчуження, реституція, міжнародний договір, метод, докази, Знаменська церква.

Стаття посвящена освещению феномена реституции в методологии правоведения. Автор пытается упорядочить отечественное законодательство по реституции, осуществляя его сравнительный анализ с аналогами в Германии. В заключении предложены меры для осуществления процедуры реституции Знаменской церкви.

Ключевые слова: отчуждение, реституция, международный договор, метод, доказательства, Знаменская церковь.

The article is devoted to the phenomenon of restitution in the methodology of jurisprudence. The author tries to streamline the domestic legislation on restitution, performing a comparative analysis with its counterparts in Germany. In conclusion, the proposed measures for the procedure restitution Znamensk Church

Keywords: alienation, restitution, an international agreement, the method, the evidence, Znamenskaya church.

Розбудова стосунків з вищими законодавчими органами інших країн зазначена в плані діяльності апарату Верховної Ради як завдання, спрямоване на досягнення стратегічних цілей 2013 року та два бюджетні періоди, що настають за плановим, на подальше утвердження законодавчої системи України. Виконанню цього плану не сприяють проблеми, пов’язані з таким юридичним явищем, як реституція. Необмежена реституція практично є почасти наслідком непослідовності законодавця в захисті фактичного володіння. Негативну роль у цьому відіграє наявність теоретичної та практичної можливості в будь-якої зацікавленої особи вжити заходів, спрямованих на отримання статусу добросовісного набувача та подати позов про застосування наслідків правочину щодо укладеного договору.

У методології права реституція існує як особливий гносеологічний, соціальний та історичний феномени:

✓ Дослідженню питань становлення та розвитку інституту реституції присвячені праці науковців Т.О. Тузова, Я. Шаппа, К. Цвайгарта, Х. Кетса, В. Ансона, Ю.Г. Матвєєва, Е. Дженкса, Р. Саватьє, О.В. Макарова, А.В. Климовича, В.І. Семчика, В.Р. Соломяного та ін.